

I

Granice

Małgorzata Durzewska

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

PROBLEM „OBCOŚCI” WZORÓW KULTURY W UJĘCIU KULTUROZNAWCZYM

POJĘCIE KULTURY

W przypadku rozważań nad kulturą nie sposób uciec od wielości sposobów jej definiowania. Wobec tego na potrzeby niniejszego artykułu proponuję przyjąć ugruntowane w literaturze przedmiotu, za sprawą Alfreda Kroebera, następujące jej rozumienie: „Kultura jest to przyjęty zwyczajowo sposób działania, odczuwania i myślenia wybrany przez społeczeństwo spośród nieskończonej liczby i różnorodności możliwych potencjalnie sposobów bycia. Konkretnie, przyjęte rozwiązanie jest w dużej mierze zdeterminowane przez wcześniejsze sposoby życia, organizację czy systemy kultury; jednakże determinacja ta ma wyraźne granice. Każdemu systemowi ukierunkowującemu działania towarzyszy lub jest w nim zawarty system emocji zróżnicowanych w zależności od miejsca i czasu ich pojawienia się, niektóre z nich uzyskują zazwyczaj dużą siłę i trwałość. Z emocjami takimi wiąże się system idei i ideałów, zarówno jawnych jak i ukrytych. Złożony system emocji i idei właściwy danej kulturze odzwierciedla wprost zwyczajowe, sposoby działania członków społeczeństwa, przynosi ich uzasadnienie i w pewnej mierze kontroluje je i modyfikuje”¹.

Tak rozumiana kultura odzwierciedla całokształt specyfiki myślenia i organizacji życia jej członków, natomiast ich działania są ukierunkowane i wyznaczone przez porządek systemu kultury. Można zatem powiedzieć, że „na kulturę składają się wzory sposobów myślenia, odczuwania i reago-

¹ A. L. Kroeber, *Wartości jako przedmiot badania przyrodniczego*, przeł. P. Sztompka, [w:] *idem*, *Istota kultury*, PWN, Warszawa 1973, s. 323-324. Warto zaznaczyć, że to ugruntowane w literaturze przedmiotu za sprawą Kroebera definiowanie kultury jest warte przypomnienia w kontekście niniejszego artykułu, obok innych równie mocno akcentowanych w tradycji nauk o kulturze, jak chociażby definicja Ralpa Lintona, czy Antoniny Kłoskowskiej.

wania, nabyte i przekazywane głównie przez symbole stanowiące wraz z ich wcieleniami w wytworach ludzkich znamienne osiągnięcia grup ludzkich; zasadniczy trzon kultury stanowią tradycyjne (tzn. historycznie narosłe i wyselekcjonowane) idee, a szczególnie związane z nimi wartości. Z jednej strony systemy kulturowe można rozważać jak efekt działań, z drugiej są one podstawowym elementem dalszych działań². Oznaczałoby to, że kulturowe wzorce myślenia, postępowania i działania z jednej strony odzwierciedlają stan „ducha” danej zbiorowości, z drugiej zaś kształtują postawy oraz sposoby działania jej członków. Tak więc wzorce te stanowią zarazem podstawę danej kultury, jak i są jej wynikiem. Dominujące w kulturze normy oraz wartości kształtują świadomość jej członków, sposoby realizacji ich potrzeb i pragnień, a także wskazują cele, do których powinni oni dążyć w ramach tej kultury. Jak powiada Kroeber, kultura obejmuje

[...] wybrane formy, normy i wartości — strumień powiązanych idei i zobiektywizowanych wzorów [...] ludzkie zachowania [...] które są zdeterminowane czy uwarunkowane przez idee lub formy i z kolei same uczestniczą w tworzeniu, utrzymaniu i modyfikowaniu owych idei i form.³

Ujmując te czynniki w ramy zachowań ludzkich, założyć można, iż

[...] część kultury składa się z norm lub standardów zachowań. Inna część zawiera ideologie uzasadniające czy racjonalizujące określone sposoby zachowań. Wreszcie, w ramach każdej kultury istnieją ogólne zasady selekcji i uporządkowania (tzw. największy wspólny mianownik), dzięki którym wzory zachowań w różnych sferach treści kulturowej dają się zredukować do prostej generalizacji [...]⁴,

która jest czytelna dla członków danej kultury.

² C. Jenks, *Związek między kulturą a strukturą społeczną*, przeł. W. J. Burszta, [w:] *idem*, Kultura, Zysk i S-ka, Poznań 1999, s. 52.

³ A. L. Kroeber, *Przyczynowość w dziedzinie kultury*, przeł. P. Sztompka, [w:] *idem*, *Istota kultury*, *op.cit.*, s. 251.

⁴ C. Jenks, *op. cit.*, s. 53.

WZORY KULTURY

Można wyróżnić wzory myślenia i postępowania charakterystyczne dla danej kultury, ponieważ istnieją w niej pewne prawidłowości, które ustanawiają porządek działań jej poszczególnych uczestników. Otóż członkowie każdej kultury kierują się pewną wspólną kategorią wartości oraz norm nadrzędnych dla danej wspólnoty, w oparciu o które kształtowane są formy ich myślenia, zachowania i działania zarówno w sferze kultury „symbolicznej” (ideowej), jak i sferze „techniczno-użytkowej”, wytworów kultury, zachowania, realizacji celów oraz ludzkich potrzeb. Ruth Benedict powiada:

Spółeczność ludzka musi wytworzyć jakiś wzór, według którego żyje. Uznaje ona pewne sposoby reagowania na określone sytuacje i pewne sposoby ich oceny. Członkowie tej społeczności przyjmują takie rozwiązania za podstawę swojego bytu i niezależnie od trudności traktują je jak swoje. Ludzie, którzy zaakceptowali jakiś system wartości i postępują według niego, nie mogą bez narażenia się na nieskuteczność działań i chaos, myśleć i zachowywać się według innego systemu wartości sprzecznym z wyznawanym.⁵

Wzory kultury zatem nie ograniczają się do zachowań i działań charakterystycznych dla jej członków, ale stanowią również zaplecze ideologiczne, które jest wyznacznikiem i motorem ich działań. Wobec tego każde działania uczestników kultury są uwarunkowane przez wzory myślenia albo/i charakterystyczne dla danej zbiorowości, która nadaje sens czynnościom i znaczenie symbolom, jakimi się ona posługuje albo tymi, które podmiot sam akceptuje i adaptuje, jako swoje. Niemniej każda kultura posiada, mniej lub bardziej, uniwersalne wzory, niejako drogowskazy, uznawane i podzielane przez jej członków oraz przekazywane z pokolenia na pokolenie, które jednakowoż w toku ewolucji lub rewolucji ulegają zmianom.

Jak zauważa Anna Pałubicka,

[...] działania ludzkie nastawione są na cel (pragnienia). Zarówno cele, jak i sposoby ich realizacji, bezpośrednio motywują do

⁵ R. Benedict, *Zadanie: Japonia*, przeł. E. Klekot, [w:] *eadem*, Chryzantema i miecz. Wzory kultury japońskiej, PIW, Warszawa 1999, s. 22-23.

pojmowania czynów przez człowieka. Z kolei motywy powiązane są z akceptowanym oglądem świata.⁶

Autorka nazywa je kulturowym sposobem myślenia, składającym się po pierwsze z wyobrażenia świata (czyli mentalnego, oglądanego przez podmiot), po drugie: świata fizykalnego (czyli jego opisu). Zatem wszystkie wytwory ludzkie są pochodnymi przekształcania w działaniach przyjętego oglądu świata lub pojęcia świata⁷. Autorka wskazuje również na fakt, że

[...] uczenie się kultury i zarazem partycypowanie w niej zaczyna się od momentu narodzin dziecka. Jednostka staje się uczestnikiem procesu pierwotnej socjalizacji kulturowej, [...] [która] przebiega w określonej wspólnotcie i jej kulturze. Myślimy o każdej kulturze jako niepowtarzalnej konfiguracji umiejętności, reguł postępowania i wartości. [...] Wedle koncepcji kultury J. Kmity, uczenie się i partycypacja w kulturze polega na opanowaniu odpowiednich reguł działania normatywnych i dyrektywalnych, charakterystycznych dla danej kultury. Na wczesnym etapie socjalizacji kulturowej przyswajamy przekonania kulturowe, rozpoczynając od ich praktycznego respektowania a następnie nabywamy świadomie instrukcji dla posiadanych praktycznie umiejętności. [...] Dodajmy też, iż pielęgnowanie reguł kulturowych w codzienności jest zarazem podtrzymywaniem wizji świata, które one organizują.⁸

Takie mentalne i praktyczne trwanie w kulturze podtrzymuje jej istnienie, ale zarazem może być przeszkodą do adaptacji innych reguł i wartości, ponieważ

Jednostka ludzka, uczestnicząc w swojej kulturze, realizując wybrane interesy i wartości ciągle podtrzymuje owo kulturowe wyobrażenie świata w swojej codzienności: czuje i doznaje. Tej praktyce towarzyszy rozumienie własnej kultury.⁹

⁶ A. Pałubicka, *Gramatyka kultury europejskiej*, Oficyna Wydawnicza Epigram, Bydgoszcz 2013, s. 27.

⁷ *Ibidem*, s. 27.

⁸ *Ibidem*, s. 51-52.

⁹ *Ibidem*, s. 84.

Problem „obcości” wzorów kultury w ujęciu kulturoznawczym

Wskazuje to na istnienie pewnej tendencji organizacyjnej charakterystycznej dla każdego społeczeństwa, która stanowi model jego funkcjonowania.

W nastawieniu teoretycznym, we wzorze kulturowym dają się wyróżnić trzy aspekty: poznawczy, normatywny — generujący przeżywanie wreszcie aktywizujący, wymuszający działanie. Są one ze sobą powiązane, by nie powiedzieć sklejone. Znajdując się wewnątrz takiego wzoru, nie pobudzeni do refleksji nad postępowaniem, myślimy spontanicznie, przedmiotowo i realistycznie zarazem. Możemy go przyswoić w postaci nawykowej i tak jest najczęściej. [...] Realność istnienia wzoru sprowadza się do jego obowiązywania i odwrotnie: obowiązywanie wzoru nadaje istnienie realne wyróżnionym trzem jego aspektom i wyobrażeniu (wizji) świata wyznaczonemu przez praktykowany wzór danej kultury.¹⁰

TEORIA WZORU KULTURY

Teoria wzoru kulturowego, którą można znaleźć m. in. w pracach Edwarda Sapira, Ruth Benedict, Leslieego White’a czy później Maxa Webera, wskazuje na istnienie ogólnych i powtarzających się elementów kultury nieograniczonych strukturą społeczną. W ramach tej teorii zamiast analizowania pojedynczych cech i treści kulturowych, podejścia charakterystycznego dla antropologii kulturowej, badane są wzory, formy, układ i organizacja kultury.

Teoria ta jest podstawą analizy, jak wzory sztuki, religii, filozofii, ale także technologii i nauki pojawiają się i znikają, nabierają treści i wchodzi w obieg całkowicie niezależnie od poszczególnych jednostek. [...] Wszystkie poziomy kultury są podatne na uwzorowanie, ale nie wszystkie w takim samym stopniu albo na takim samym poziomie świadomości.¹¹

Wzór jako kategoria teoretyczna pozwala teoretykom na analizowanie wspólnych cech różnych elementów kultury, ich trwałość, zmienność oraz

¹⁰ *Ibidem*, s. 102.

¹¹ C. Jenks, *op. cit.*, s. 53.

złożoność. Tym samym teoria wzoru kulturowego ułatwia w analizach kultury spójne i logiczne przejście na przykład

[...] od religii do pożywienia, od polityki do ubioru i od sposobu produkcji do artefaktu, a jej przedmiotem i hipotezą wyjściową jest historyczna siatka wzorów, która określa punkt wyjścia dla analiz. Jeżeli w tej perspektywie potraktować społeczeństwo jako zorganizowany zbiór jednostek dzielących dany sposób życia, to kultura jest tym sposobem życia. Kultura podkreśla składnik zakumulowanych środków materialnych i niematerialnych, które ludzie dziedziczą, stosują, przeobrażają, rozumieją i przekazują dalej.¹²

BADANIA WZORÓW KULTURY

Benedict podkreśla: „Jeżeli interesujemy się procesami kulturowymi, znaczenie jakiegoś wybranego szczegółu zachowania możemy poznać jedynie na tle motywów, emocji i wartości, które stały się instytucją w danej kulturze”¹³. Bronisław Malinowski np. w swoich badaniach antropologicznych analizował potrzeby cielesne i wpływy środowiskowe oraz kulturowy do nich stosunek krok po kroku w badaniach terenowych. Za przedmiot badań obrał zbiorowość, jako funkcjonującą całość, która utrzymuje się w czasie dzięki równowadze jej wewnętrznych mechanizmów wzajemnej zależności powiązań. Wytaczał i opisywał zatem wzory kultury badanych przez siebie plemion.

Analizy Webera wskazują np., że

Kultura to praktyka ludzkości i jej rozumienie. Kultura jest traktowana jako działanie, zaś treść zjawisk kulturowych wynika z ludzkiej intencjonalności — określone wrażenia lub przeżycia są nam dane dzięki charakterowi naszego stosunku do świata. Fakty są rezultatem połączenia wrażenia i znaczenia i stanowią elementy wyodrębnione z rzeczywistości.¹⁴

¹² *Ibidem*, s. 53.

¹³ R. Benedict, *Integracja kultury*, przeł. J. Prokopiuk, [w:] *eadem*, *Wzory kultury*, Wydawnictwo Muza, Warszawa 1999, s. 115.

¹⁴ C. Jenks, *op. cit.*, s. 66.

Weber zakładał, że

[...] wiedza kulturowa powinna mieć charakter pojęciowy, ponieważ lokował zjawiska kulturowe w sferze rozumu, doświadczenia umysłu, aktywności, która jest przymiotem ludzkim.¹⁵

Dla Webera

[...] zjawiska kulturowe są tworzone dzięki ludzkim wartościom, a ich dalsze rozumienie wymaga uwzględnienia sądów wartościujących. Kiedy Weber mówi nam, że „w działaniu jest zawarta całość ludzkiego zachowania tak dalece, że podmiot nadaje mu subiektywne znaczenie”, ma na myśli indywidualnych członków społeczeństwa czyniących to, co jest zaplanowane i celowe, nie zaś to, co instynktowne. Odnosi się on także do praktyki innych członków społeczeństwa [...] nadając znaczenie działaniu, aby oddać jego istotność i spójność [...] Nadanie sensu działaniom innych przybiera u Webera postać metodologicznego pojęcia typu idealnego.¹⁶

Weber użył typu idealnego jako wprowadzenia zbiorczego, porównawczego elementu do analizy kultury. Typ idealny służy jako schemat, w ramach którego część rzeczywistości winna być przykładem całości. Przy czym

[...] wszystkie zjawiska kulturowe, choć częstokroć ograniczane warunkami, są ulotne dzięki temu, że są tworzone i utrzymywane mocą członków społeczeństwa, którzy przypisują im własne wartości. [...] Stan kultury odnosi się tedy do wspólnej nieświadomości reprezentowanej przez ludzi. Jest to bardzo rozpowszechnione pojęcie, ale daje nam możliwość pogodzenia wielu możliwych znaczeń danego aspektu kultury dla różnych jednostek, a również wielu możliwych działań, z których każde może być powodem powstawania określonego aspektu kultury. Życie społeczne i jego rozumienie zawiera strategie [...] zapewniające jednolitość i osobliwość naszej wiedzy o zjawiskach kulturowych. Tworzymy typy, typologie lub idealne przedsta-

¹⁵ *Ibidem*, s. 53.

¹⁶ C. Jenks, *Kultura i działanie społeczne*, [w:] *idem*, *Kultura*, *op.cit.*, s. 69.

wienia, a typ idealny Webera próbuje uporządkować taką strategię w ramach metodologii nauk o kulturze.¹⁷

Co pozwala postępować tak jakby istniała tylko ograniczona liczba możliwości i zobaczyć, co wynika z nacisku na wybrane z nich, czyli tworzyć typy idealne danych działań bądź zjawisk. Metoda ta pozwala uchwycić ducha społecznego procesu i dostarcza możliwość tworzenia ścisłych modeli mających podstawę w rzeczywistości¹⁸:

Weber kulturę proponował traktować jako autonomiczną podstawę społecznego ładu, czynnie oddziałującą na praktykę strukturyzowania relacji społecznych w sposób, który jest rozpoznawalny i ma charakter publiczny. Kultura posiada własną logikę i jest zarówno twórcą, jak i odtwórcą relacji społecznych. Kultura jest immamentnym składnikiem ludzkich zachowań i wzorów postępowania, które objawiają się dzięki jej intersubiektywności. Kultura nigdy nie jest jedynie odbiciem przypadkowych relacji społecznych i zawartych w nich interesów ekonomicznych, lecz — przeciwnie - stanowi czynnik ich powstawania i trwania. [...] Sfera społeczno-kulturowa nie jest namacalną siłą materialną ani refleksją nad tak rozumianą materialnością; składają się na nią działania, wybory i wartości, które są subiektywne, intersubiektywne i zmienne, ale realne, namacalne i materialne w swych konsekwencjach.¹⁹

„OBCOŚĆ” WZORÓW KULTURY

Każda kultura, posiadając własne wzory (czyli podstawy ideologiczne, praktyczne oraz jej wytwory), różni się w elementach składowych od innych kultur. Zatem można założyć, że podstawą tych różnic, inności są owe wzory idei i zachowań, które różnicują ludzi pod względem kulturowym. Te różne podstawy myślenia oraz sposoby realizowania elementarnych i złożonych potrzeb człowieka powoduje swoisty rodzaj dystansu między ludźmi w wyniku dystansu kultur i odmienności ich wzorów. Dzieje się tak dlatego, że

¹⁷ *Ibidem*, s. 73.

¹⁸ *Ibidem*, s. 73.

¹⁹ *Ibidem*, s. 73.

Problem „obcości” wzorów kultury w ujęciu kulturoznawczym

[...] kultura, podobnie jak jednostka, jest mniej więcej spójnym wzorem myślenia i działania. W obrębie każdej kultury pojawiają się charakterystyczne cele, nie będące celami społeczeństw innego typu. Posłuszny tym celom, każdy lud konsoliduje swe doświadczenia, i proporcjonalnie do siły tych tendencji heterogeniczne elementy zachowania przybierają kształt coraz bardziej z nimi zgodny. W dobrze zintegrowanej kulturze nawet najgorzej dobrane akty stają się charakterystyczne dla swych szczególnych celów, często poprzez najbardziej nieprawdopodobne metamorfozy. Formę, jaką przybierają te akty, możemy zrozumieć tylko przez poznanie zasadniczych emocjonalnych i intelektualnych sprzężyn danego społeczeństwa.²⁰

Można uznać, że w pewnym sensie mamy obecnie do czynienia z elementem obcości kultury. Występuje ona (obcość/odmienność) wtedy, gdy wzory kultury danej zbiorowości (społeczeństwa) są różne lub skrajnie różne, tzn. nie ma w nich elementów spójnych z inną kulturą, co z kolei tworzy niezrozumienie, brak spójności i obcość wobec odmienności, która pogłębia przepaść między nimi. Dystans ten może być zmniejszany poprzez wejście w relację i poznanie innej kultury, drugiego człowieka. Czasami obcość ta wynika z niewiedzy, a kiedy indziej z uprzedzeń, ponieważ nie ma woli „poznania innego”. Jak wskazuje Benedict,

[...] nie każda kultura charakteryzuje się jakimś dominującym zespołem cech, ale wydaje się prawdopodobne, że im większa nasza wiedza o tendencjach kulturowych, które wpływają na zachowanie jednostki, tym wyraźniej wystąpi na jaw dominacja pewnego typu kontroli uczuć, pewnych ideałów postępowania, tłumacząca to, co z punktu widzenia naszej cywilizacji wydawało się postawą nienormalną.²¹

Wobec tego odmienności kulturowe mogą rodzić poczucie wyalienowania czy obcości u przedstawicieli różnych kultur, z powodu nie zrozumienia kulturowych wzorców myślenia i postrzegania świata, którymi się kierują, natomiast własne wzorce kulturowe mogą przesłaniać im jasność widzenia. Brak dialogu i chęci poznania drugiego człowieka prowadzi do zaostrzenia się antagonizmów i potęgowania poczucia obcości. Nawet w ramach tej

²⁰ R. Benedict, *Integracja kultury*, przeł. J. Prokopiuk, [w:] *eadem*, *Wzory kultury*, *op. cit.*, s. 112.

²¹ *Ibidem*, s. 68.

samej kultury mogą obowiązywać różne wzorce myślenia i widzenia świata, co uniemożliwia dialog i porozumienie. Trudno mówić wówczas o różnych wzorach kultury w ramach jednej kultury, ale gdy drogi tych wzorców rozejdą się, to wzory kultury wraz z typami myślenia i działania mogą wytworzyć się na tyle silne, że trudne będzie to do przezwyciężenia.

Weźmy na przykład aspekt wzorców obywatelskości w ramach jednego społeczeństwa, które zakorzenione są w odmiennych ideologiach oraz koncepcjach ładu społecznego i politycznego. Ujmując wzory organizacji społeczeństw np. z perspektywy bądź to wspólnotowej, bądź indywidualistycznej, możemy dostrzec, iż wzór „wspólnotowy republikański” opiera się na zupełnie innych podstawach, niż wzór „obywatelskości liberalnej” i tym samym nie przystaje do wzoru poprzedniego. Pierwszy z nich odwołuje się do „obywatelskiego republikanizmu”, który wyznacza postawę aktywnego obywatela, związanego silnymi więzami oraz wspólnotą czynów i tradycji z najbliższym otoczeniem społecznym, grupami przyjaciół, sąsiadów, rodziną, wspólnotą lokalną, natomiast jego aktywność publiczna jest podejmowana dla dobra wspólnego i stanowi wyraz jego zaangażowania w dobro wspólnoty. W oparciu o dobro ogółu wyznacza też swoje cele, podporządkowuje swe indywidualne potrzeby ogółowi dla zachowania wspólnotowych wartości oraz dla wzajemnego zrozumienia. W tym wzorze główny nacisk kładziony jest na kształtowanie i doskonalenie świadomych cech osobowości obywatelskiej, w której ważną rolę odgrywa „kolektywne doświadczenie”, poprzez które jednostka nabywa pożądaną postawę: „wzajemnej współzależności”, zdolności do poświęcenia, empatii, altruizmu i opiekuńczości, a także odpowiedni sens własnej podmiotowości. W sposób naturalny i łagodny jednostka nabywa — poprzez proces ponadpokoleniowego, świadomego i nieświadomego nabywania kompetencji kulturowych — odpowiednie cechy wzoru kulturowego: „wspólnotowej obywatelskości”, tworzącej system wartości i celów danej wspólnoty czy grupy społecznej, poprzez samo uczestnictwo w niej. Natomiast cele, jak i sposoby ich realizacji bezpośrednio motywują jej członków do podejmowania konkretnych czynów, z kolei ich motywy powiązane są z akceptowanym oglądem świata, z którego uczestnikowi danej kultury trudno jest się wyzwolić czy też zrezygnować.

Opozycyjna wobec niej jest koncepcja wzorców obywatelskości liberalnej, nazywanej „liberalnym indywidualizmem” bądź też określanej mianem „liberalizmu opartego na prawach”, a stanowiącej ideę tzw. „społeczeństwa otwartego”. Podstawą tego wzoru jest założenie, iż: każdy uczestnik kultury kieruje się w swoim życiu, zarówno prywatnym jak i publicznym, swoi-

mi partykularnymi interesami, celami oraz własną wizją dobra. Natomiast zdolność do samodzielnego określania tych celów i wartości daje mu gwarancję wolnego wyboru i wolności od nakazowej ingerencji otoczenia społecznego oraz politycznego. Ponadto według tego wzoru obywatele uznają innych współobywateli — pomimo niezliczonych dzielących ich różnic — za zasadniczo podobnych do siebie pod względem kwalifikacji publicznych i politycznych. Wzór ten zakłada, że świadomość własnego statusu prawnego ze strony obywatela, w połączeniu z jego osobistymi predyspozycjami moralnymi i psychicznymi, tworzy podstawową strukturę „tożsamości obywatelskiej”²². Zakłada więc większą swobodę wyborów i realizacji celów przez świadomą swych możliwości oraz dostępnych środków jednostkę, pomimo iż, podobnie do uczestnika wzoru republikańskiego, przestrzega również oraz podtrzymuje wartości i reguły kulturowe charakterystyczne dla własnego wzoru kulturowego. W obu przypadkach pielęgnowanie owych reguł w życiu codziennym prowadzi do podtrzymywania wizji świata, które te reguły ustanawiają, a wartości i symbole ucieleśniają. Takie mentalne i praktyczne trwanie w konkretnym wzorze kulturowym, co prawda, podtrzymuje istnienie jego własnej kultury, ale zarazem może stanowić przeszkodę do adaptacji innych reguł i wartości, ponieważ obywatel uczestnicząc tylko w swojej kulturze i realizując wybrane cele w swojej codziennej działalności, podtrzymuje wartości kulturowe i kulturowe wyobrażenie świata swojej społeczności, co generuje rozumienie jedynie własnej kultury, powoduje natomiast zamknięcie się na inne.

W ramach każdej kultury istnieją ogólne zasady selekcji i uporządkowania dzięki którym wzory zachowań w różnych sferach życia dają się zredukować do prostych uogólnień, które są czytelne dla członków danej kultury. Za Adamem Chmielewskim można przyjąć, że przywołane wzory („liberalne społeczeństwo obywatelskie” i „republikańska wspólnota”) stanowią dwa odmienne spojrzenia na świat wartości i celów życiowych uczestników kultury oraz różne wzorce zachowań i sposobów realizacji tych celów przez poszczególnych reprezentantów wymienionych wzorców obywatelskości. Pierwszy określa

[...] stałe dążenie do udomawiania antynomiczności życia społecznego, opartego na świadomości i uznawaniu różnic i tożsamości społecznych oraz do rozważnego negocjowania akcepto-

²² Por. W. Bokajło, K. Dziubka (red.), *Spółczesność obywatelskie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2001, s. 120-122.

walnych sposobów współistnienia odróżniających się tożsamości indywidualnych i grupowych [...].²³

Podczas gdy drugi, jako sprzyjający tworzeniu zwartych wspólnot o określonym charakterze narodowym, etnicznym, kulturowym lub religijnym, prowadzi do „wyodrębnia i podkreślania różnic” zachodzących między jedną tzw. „naszą” wspólnotą a innymi „wrogimi” wspólnotami²⁴. Na tym przykładzie można zaobserwować, jak różne koncepcje obywatelstwa prowadzą do odmiennych typów wzorów obywatela, które nie dość, że nie przystają do siebie, to tworzą odmiennie wzory społeczeństwa, zachowujące dystans, niezrozumienie, a nawet i wrogość w stosunku do innych — „obcych”, powstałe w wyniku niezrozumienia odmienności. Charakteryzuje je brak elementów spójnych i poczucie alienacji jej członków, wynikające z różnych założeń organizacji społeczeństwa oraz wspólnej przestrzeni społecznej, stylów życia, aspiracji i dążeń czy kierunków rozwoju osobistego i społecznego. Wydaje się zatem słuszne, aby w świetle zróżnicowania społecznego oraz kulturowego współczesnych społeczeństw państw rozwiniętych technicznie i gospodarczo, a także sieci powiązań stosunków handlowych globalnej społeczności, pomimo nasilających się w ostatnim czasie tendencji nacjonalistycznych i prób odradzania tożsamości narodowych, promować chęć przewyżczenia różnic oraz braku zrozumienia dla przedstawicieli innych wspólnot etnicznych, grup społecznych czy całych społeczeństw i dążyć do tego, by owa obcość zamieniona została na „swojskość”, a przynajmniej „neutralność”.

The issue of „strangeness” of cultural patterns in terms of cultural studies

Summary

In the article the author focuses on the concept of culture in the context of cultural patterns which, in the process of the formation of culture, determine the ways of thinking, behaviour and activities of each member of culture. In the author's opinion the said patterns may lead to the formation of various cultural patterns

²³ A. Chmielewski, *Spoleczeństwo otwarte czy wspólnota?*, Wydawnictwo Arboretum, Wrocław 2001, s. 27.

²⁴ *Ibidem*, s. 27.

Problem „obcości” wzorów kultury w ujęciu kulturoznawczym

which frequently do not conform to one another, and finally to the strangeness which results from different ideological assumptions within each culture. Such concept of cultural patterns provides for a new approach for studying culture, creations and manifestations of culture and, last but not least, the functioning of the members of culture.

Keywords: culture, cultural patterns, strangeness.